

МУЗЕЙНА СПРАВА В УКРАЇНІ У 20-30-ті рр. ХХ ст. ТА ВПЛИВ ДІЯЛЬНОСТІ В.В. ДУБРОВСЬКОГО НА ЇЇ РОЗВИТОК

У статті розглядаються основні етапи формування та розвитку музейної справи в Україні та деякі питання стосовно діяльності В.В. Дубровського у цій сфері.

Ключові слова: музейна справа, музейні джерела, , архівоведение, музейные собрания.

Музейна справа на початку свого історичного шляху мала досить хиткі перспективи, з часом вона навіть виділилася в окрему галузь, проте залишилося безліч питань, які так і не отримали подальшого розвитку. Наприклад, питання стосовно якості музейної науки, визначення основних напрямків та цілей даної сфери, кваліфікованої підготовки музейних працівників та інше. Деякі з них не вирішені і по сьогоднішній день. У зв'язку з цим, **актуальність** нашого дослідження полягає у виявленні шляхів вирішення таких проблем, результати яких знайдуть своє вагоме відображення у сучасній науці і стануть у нагоді у якості практичних рекомендацій з керівництва музейною галуззю.

Мета дослідження полягає у необхідності розкриття нових аспектів формування музейної справи в Україні, що надасть можливість більш широко розглянути еволюцію цього питання у контексті історичного розвитку.

Проблематикою становлення музейної справи займалися такі відомі вчені та історики, як І.Б. Матяш, Р.В. Маньковська, С.І. Білокінь, Л.У. Биковський, О.С. Рубльов та інші.

Повернення до нового та якісного витку у розвитку музейної справи на Україні, у першу чергу, залежало від зміни політико-соціального устрою в цей час. Передували цьому такі події: 1917 р. – революція, громадянська війна, відстоювання інтересів української держави; 1918 р. – перші зрушення в науковій сфері – заснування Української академії наук, після чого історії, як науці, відводилося чи не найперше місце серед існуючих наук. До останніх належали: історія української мови та літератури, культури, мистецтвознавства, археології, права та інших. З цього часу кожна наукова праця, що створювалася під керівництвом УАН та її членами носила чіткий українознавчий характер.

Усе робилося за для того, щоб завдяки проведенню курсу «українізації» підвищувалася роль української культури, науки та всіх сфер життя населення країни. Не зміг стояти осторонь таких подій Василь Васильович Дубровський, відомий на той час науковець, історик, архівіст, і тому невідкладно взявся за розбудову української науки у нових умовах. Олександр Рубльов, відомий український історик, у своїй праці «Західноукраїнська інтелігенція у загальнонаціональних політичних та культурних процесах (1914-1939)» називав В. Дубровського «активним учасником та спостерігачем українізаційного процесу». Звертаючись до свідчень самого науковця про відстоювання інтересів української культури з боку позапартійної української інтелігенції, до складу якої входили священики, учителі, письменники, мистці, кооператори та інші, можна із впевненістю сказати про початок у 1920-х рр. українського відродження [7, 135].

З листопада 1919 р. по червень 1925 р. В. Дубровський викладав у Чернігівському Інституті народної освіти (ІНО), Чернігівському технікумі (колишній кооперативній профшколі) історію культури, історію громадських рухів та соціальної думки, також завідував бібліотечною секцією (1919 р.), позашкільним відділом (1920 р.) Чернігівської політпросвіти, відділом наукової пропаганди Чернігівської губполітпросвіти (1922 р.) [10, 127].

З 1922 р. по 1925 р. В. Дубровський активно працював на тлі архівної справи у створеному ним при Чернігівському ІНО історико-архівному гуртку. Паралельно, із січня 1923 р., обіймав посаду завідувача Чернігівського губернського історичного архіву, а в серпні – завідувача губернського архівного управління (працював до червня 1925 р.).

Протягом чотирьох років В. Дубровський невпинно прямував архівної стежею, коли влітку 1925 р. на запрошення керівництва Управління науковими установами НКО УСРР (Укрнауки) він обійняв посаду завідувача музейно-бібліотечної секції Харківської науково-дослідної кафедри. Упродовж 1920-1925 рр. В. Дубровський викладав історію України в Чернігівському Інституті народної освіти, а в 1925-1928 рр. у Харківському Інституті народної освіти [9, 92].

З 1925 р. починається його музеєзнавча діяльність В. Дубровського. У цей період він працював інспектором та заступником голови Українського комітету охорони пам'яток культури, співпрацюючи з історичною секцією ВУАН [8, 39]. Маючи на собі таку відповідальність Василь Васильович почав зміцнювати зв'язки з іншими українськими містами стосовно налагодження музейного будівництва у країні, особливо його цікавили питання охорони пам'яток, екскурсійна робота та робота українських музеїв. Тому що на практиці все було зовсім недоладно: «Завдання музею було звужене: музей мав репрезентувати розвиток людства, але вже на українському тільки матеріалі... навіть у такому звуженім масштабі, завдання охопити не довелося й виставочні музейні помешкання виглядали власне, як зразки алогічного конгломерату з меблів, гравюр ікон, картин, медичних препаратів, шкільних наочних приладь, порцеляни, тканини, сучасних виробів... Мішанина принципів – хронологічного, комплексного, систематичного, навіть просто помилкове розташування й поводження з експонатами, - все робило гнітюче враження й свідчило про нез'ясованість бажань навіть у самих творців цього експерименту та про випадковість їхньої роботи» [2, 7].

В. Дубровському була небайдужа музейна галузь як така, проте він вбачав у ній дуже багато недоліків. Так, у своїй праці «Чергові завдання сучасного музейного будівництва на Україні» він звернув увагу на те, що музеї були досить законсервованими, на положенні внутрішніх, зачинених для широких мас навчальними кабінетами, мали часом дуже віддалені відносини з цілевою установкою даного ВУЗу. Проте вже через п'ять років по тому, історик міг сміливо говорити про неабиякий прогрес цієї сфери: «Музеї Укрнауки, що були до 1925 року у напівзаконсервованому стані через крайню обмеженість бюджету та штатів, тільки за останній час стали на твердий шлях перетворення їх на справжні науково-дослідчі установи» [2, 4]. Тобто налагодження тісних зв'язків музейної справи із різними видами наук було одним з першочергових завдань на початковому етапі її будівництва.

На кафедрі науковець використовував будь-яку можливість попрацювати із джерелами, на основі яких писав свої роботи (у цей час він закінчив одну з них: «Селянські рухи на Чернігівщині після визволення 1861-1866 рр.», де використав документи архіву секретної канцелярії Чернігівського дворянства, «Голіцинський» атлас України 1778 р., документи Київського центрального архіву давніх актів) [1, 129-130]. Також у своїх працях історик намагався прослідити еволюцію «музейництва» протягом деякого часу, також давав цінні вказівки щодо поліпшення музейної справи УСРР загалом. Наприклад, важливим поставало питання про об'єднання музейної справи та здійснення керівництва нею за допомогою єдиного адміністративного осередка. Залучений до роботи у Комісії Держнаучметодкому, Дубровський робив усе, щоб прийняті рішення стосовно проблемних питань були, перш за все, засновані на кваліфікованій підтримці наукового складу Комісії. Отже, Комісія констатувала, що «безумовно приймаються всіма присутніми такі твердження: а) для керування всією музейною справою утворюється надалі єдиний центральний орган, що об'єднує всі Музеї НКО; б) всі Музеї мусять вести й освітню, й науково-дослідчу роботу» [2, 4].

За для того, щоб розвивати та реорганізовувати політику у сфері музейництва Управління науковими установами Наркомосу УСРР (Укрнаука), на яке було покладено адміністративне керівництво музеями організувало проведення I Всеукраїнської конференції краєзнавців (травень 1925 р.) у м. Харкові. Тут було розглянуто досить важливе питання стосовно місцевих музеїв, які, на думку вчених-музезнавців та організаторів, повинні були всебічно вивчати минуле і сучасне краю, і не йти шляхом стереотипів, а створювати музей, перш за все, як наукову установу. Не дивно, що під час своєї дослідницької діяльності він зважав неабияку увагу на характерні ознаки музейної роботи, а саме: збирання і систематизування за науковими принципами пам'яток культури й природи. Збирання просто, без постулату наукового значення і певного місця в сучасній науковій системі тих речей, що їх будуть збирати, вважав Дубровський, призведе до скупчення в одному місці лише музейної халтури, розрахованої тільки на обдурювання мас та на прибутки з цього [2, 9-10].

Так, згідно своїх знань і умінь, В. Дубровський розділив музеї на категорії та класифікував їх. За категоріями музеї поділялися на установи, побудовані за науковими принципами на автентичних – унікальних речах та ті, які також будувалися за науковими принципами, але вже на копіях. Перша категорія музеїв була базою для дослідної роботи, а друга – для освітньої. Класифікував музеї за змістом колекцій з тої чи іншої галузі знання та за територіальним обсягом його експонатів і діяльності установи (природничі, технічні, соціально-історичні (мистецькі) [2, 10-11].

Також усі музеї поділялися за формами власності і мали чітку ієрархію. І ось яку інформацію з приводу цього навів Василь Васильович у своїй роботі «Музеї на Україні»: **1) державні** (це переважно музеї НКО УСРР) – фахові, що мали певну спеціалізацію. До них належали: музей мистецтв УАН (у м. Києві), який збирав і вивчав речі західноєвропейського мистецтва (наприклад, фландрський гобелен розміром 158x329 см., що у своїй композиції об'єднував два сюжети – «Обрізання» ліворуч та «Поклоніння волхвів» праворуч [6, 260]), Харківський художньо-історичний та Одеський художній – речі російського та західноєвропейського

мистецтва, Харківський музей українського мистецтва та Всеукраїнський історичний (у м. Києві) – речі української старовини та мистецтва, Харківський, Одеський, Миколаївський та Херсонський історико-археологічні музеї, що мають в основному археологічні збірки, Всеукраїнський музейний городок, що мав на зберіганні скарби колишньої Лаври, Чернігівський, Полтавський, Дніпропетровський та Волинський (у м. Житомирі) музеї головним чином представляли свій край, основувшись на археологічних, історичних, етнографічних та народно-мистецьких особливостях краю. Також до державних належали Національний геологічний музей УСРР (у м. Києві), робота якого в більшості своїй була направлена на вивчення та збирання геологічних та мінералогічних пам'яток, Миколаївський акваріум мав збірки різних живих тварин всього світу, Всеукраїнський соціальний музей (у м. Харкові) дбав про вивчення та репрезентацію матеріалів щодо продукційних сил (у широкому розумінні) УСРР та, нарешті, музей єврейської культури (у м. Одеса) – включав пам'ятки єврейської нацменшості на Україні [5, 10]; **2) округові та районні музеї**, які мали здебільшого краєзнавчий характер, висвітлювали у своїх експонатах природу, історію людності, продукційні сили, промисловість, сільське господарство своєї округи чи свого району. Проте деякі з музеїв, що були на місцевому бюджеті, мали вузьку спеціалізацію по одному будь-якому фаху, а саме: Дніпропетровський художній музей, що мав переважно твори російського малярства, Київська картинна галерея, Миколаївський музей природознавства, який мав великі збірки зразків явищ природи (мертві), Миколаївський музей мистецтв, що включав твори відомого маляра Верещагіна, Одеський природничий музей – природничі колекції (мертві й живі), Сумський художньо-історичний музей – речі російського й українського мистецтва, Володимирський музей Харківської округи – мав надзвичайної ваги колекцію старого й нового російського малярства та дещо з українського мистецтва, Херсонський природничий музей з добрими збірками тварин та рослин Херсонщини, музей Київського Художнього інституту складав дипломові й інші праці своїх студентів з малярства, архітектури й різних галузей прикладного мистецтва, Кабінет етнографії та антропології УАН (у м. Києві) мав у своєму складі збірки з археології, етнографії та антропології, Український Театральний Музей, що був присвячений виключно історії українського театру (містився на терені Всеукраїнського музейного городка); **3) музеї інших (поза Наркомосом) урядництв**, які мають певну спеціальність. А саме: музеї Революції Істпату – у місті Харкові, Києві, Миколаєві, Запоріжжі, Одесі, Зінов'ївському, або музеї сільськогосподарські Наркомзему – у місті Харкові, Києві, Одесі, музеї (виставки) промисловості, які організовувалися ВРНГ УСРР – у місті , Києві, Одесі, а також Всеукраїнський центральний кооперативний музей (у м. Києві), Київський торговельний музей, Одеський військово-історичний музей та Одеський музей торгових портів Чорного та Азовського морів [5, 11].

Згодом до проблем формування музейництва ґрунтовно підійшли на нараді музейних представників 25-27 травня 1926 р. у м. Харкові. Учасники В. Дубровський, О. Федоровський, М. Криворотченко, О. Оландер, М. Рудинський особливо торкнулися обговорення таких питань, як організація музейної мережі й типи музеїв, зміст і методи їх роботи, охорона пам'яток та інше. В.В. Дубровський окремо наголосив на питанні стосовно функцій музеїв. Він океслив, як на його

думку, найважливіші з них, а саме: збирання, консервування, реставрація, експонування, індивідуальна та колективна науково-дослідна робота, науково-видавнича підготовка, шляхом аспірантури, нових музейників, політосвітні заходи – екскурсії, лекції, гуртки. Таким чином, завдяки нараді були покладені одні з найперших спроб реорганізувати і, майже, заново створити музейну галузь як таку.

Результати роботи науковців почали проявлятися не так швидко, через досить повільний процес створення музейної інфраструктури по всіх містах України (тому що швидке зростання музеїв було характерним лише для окремих міст) та через малу чисельність кваліфікованих спеціалістів. І навіть у таких умовах швидкість та оперативність не означали якість. Станом на 1929 р., за даними В. Дубровського, по УСРР було 95 музеїв, з яких 19 були на державному бюджеті Наркомосвіти УСРР, 60 на місцевому бюджеті Окрнаросвіт, а решта – 16 у віданні та на утриманні інших урядництв. Розташовувалися такі музеї здебільшого у великих містах України (Харків, Київ, Одеса, Дніпропетровськ), де знаходиться 35 музеїв; по 40 округових містах – 41 музей, і в районних містах – лише 19 музеїв. З цього видно, що районні міста (632) майже не охоплено музейною мережею, що значно шкодить їхнім культурно-освітнім інтересам, бо в них, таким чином, нема жодної краєзнавчої наукової бази, ні для шкільної, ні для масової політосвітньої роботи, в цих районних містах не вивчають продукційних сил свого району, що є безперечною перепорою для господарчого та культурного будівництва на місцях. Від цього і площа обслуговування на кожен музей пересічно занадто велика – 3.947 квадр. верст на один музей та 285.000 душ людности [5, 8]. З чого Дубровський зробив такий висновок, що наявна музейна мережа, незалежно від її швидкого зросту, незадовільна, особливо у низовій частині. Проте незалежно від цього кількість відвідувачів музеїв тільки зростала кожного року. Наприклад, у держаних музеях кількість відвідувачів становила у 1926 р. – 211.827, у 1927 р. – 344.879; у 1928 р. – 407.755; а у місцевих – за ті ж роки – 500.805, 529.974, 597.427 осіб [5, 12].

Руслана Маньковська, дослідниця проблем українського музейництва, у своїй праці «Музейництво на Україні» так прокоментувала діяльність Дубровського як науковця: «В його роботах узагальнено досвід наукової, культурно-освітньої діяльності музеїв, висвітлено недоліки та труднощі пам'ятко-охоронної роботи в Україні. Автор характеризував діяльність Наркомосвіти УСРР по організації та керівництву музейною справою, подав статистичні дані про роботу музеїв, звернув увагу підготовку музейних працівників, їх науковий та професійний рівень» [3, 6].

У часи активного музейного будівництва праці В. Дубровського стали дійсно невичерпним джерелом інформації та своєрідним довідником з керівництва музейною справою. У «Збірнику на пошану українських учених, знищених большевицькою Москвою», який видавався під керівництвом НТШ, наведені назви праць Василя Васильовича з історії, архівістики і, звісно, музеєзнавства. І ось деякі з них: 1) Нариси з історії Чернігівської Троїцької друкарні. 1928; 2) Селянські втечі на Лівобережній Україні. «Чернігів і Північне Лівобережжя». К., 1928; 3) Про Гілянський похід 1725 р. «Ювілейний збірник ВУАН на пошану М.С. Грушевського», К., 1929, т. I.; 4) Сторінка з історії Архіву Генерального Військового Суду. «Записки Істор.-Філолог. Від.», ВУАН, 1928, т. XVII; 5) Історично-державні заповідники та пам'ятки України. Х., 1929; 6) Музеї на

Випуск 35

Україні. Х., 1929; 7) Розкопування Ольвії 1926 р. «Україна», 1930, 3; 8) Перша фабрика на Україні. Харків, 1930 та багато інших [4, 81].

Таким чином, необхідність реформування наукової сфери, галузей суспільно-політичного та культурно-наукового знання та підтримка владних структур, – усе це створило умови для розвитку музейної справи на початковому етапі її становлення. Завдяки активній роботі наукової еліти України в особі В.В. Дубровського та інших, був прокладений курс з реалізації конкретних цілей нової музеєзнавчої політики у нових умовах. Ця тематика матиме подальше висвітлення в історико-археографічному та суспільному аспектах.

Література

1. Матяш І.Б. Особа в українській архівістиці: Бібліографічні нариси / Держ. Комітет архівів України; Укр. держ. НДІ арх. Справи та документознавства; Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України. – К., 2001. – 228 с.
2. Дубровський В. Чергові завдання сучасного музейного будівництва на Україні / В. Дубровський. – К.: [б. в.], 1927 (Держтрест «Київ-Друк», 1-ша фото-літо-друк.). – 20 с.
3. Маньковська Р.В. Музейництво в Україні. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2000. – 140 с.
4. Українські історики ХХ століття: Бібліографічний довідник (серія Українські історики, вип. 2, ч. 2). – К.: Інститут історії України НАН України, 2004. – 170 с.
5. Дубровський В.В. Музеї на Україні. – Харків: Державне видавництво України, 1929. – 59, [1] с.: іл.
6. Білокінь С.І. На зламах епохи: Спогади історика. – Біла Церква: Видавець Пшонківський О.В., 2005. – 336 с. іл.
7. Олександр Рубльов. Західноукраїнська інтелігенція у загальнонаціональних політичних та культурних процесах (1914 - 1939). – К.: Інститут історії України НАН України, 2004. – 648 с.
8. Олександр Астаф'єв. Світ як стан духу // Сіверянський літопис. 1997, листопад – грудень, № 6 (18). С. 37-40.
9. Лев Биковський. Василь Дубровський // Укр. Історик. Ч. 9-10. – 1966. С. 92-97.
10. Українські архівісти: Бібліографічний довідник (випуск перший: ХІХ ст. – 1930-ті рр.). – К.: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України, 1999. – 368 с.

Гуменюк Я.С. Музейное дело в Украине в 20-30-е гг. ХХ в. и влияние деятельности В.В. Дубровского на ее развитие.

В статье рассматриваются основные этапы формирования и развития музейного дела в Украине и некоторые вопросы, касающиеся деятельности В.В. Дубровского в этой сфере.

Ключевые слова: музейное дело, музейные источники, краеведение, архивоведение, музейные собрания.

Gumenuyk Y.S. Museology in Ukraine in the 20-30's. XX century and the effect of the V.V. Dubrovsky on its development.

The article examines the main stages of formation and development of museums in Ukraine and some questions concerning the activities V.V. Dubrovsky in this area.

Key words: museums, museum sources, local history, archival, museum collections.

Рецензент: **Сергієнко Ю.Г.**, док. істор. наук, професор.

Стаття подана
18.03.2012